

KOSZTYÓ GYULA

KOMMUNISTA EJTŐERNYŐS PARTIZÁN-BEVETÉSEK KÁRPÁTALJÁN

(1942–1944)

A cseh-szlovák minisztertanács 1938. október 11-én az esti órákban hagyta jóvá a kárpátaljai autonóm kormány – hivatalos elnevezése: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa – összetételét, amelynek élére a ruszin–magyar irányzatú Autonóm Földműves Szövetség elnöke, Bródy András (1895–1946), mint miniszterelnök került. A kabinet kinevezésével Kárpátalja megkapta azt az önkormányzatot, amelynek bevezetését – bár erre nemzetközi szerződés is kötelezte – a prágai kormány két évtizedig halogatta. Ettől kezdve Podkarpatská Rus – Подкарпатська Русь önálló területként Cseh-Szlovákiának, mint szövetségi államnak a harmadik egyenrangú tagja lett az autonóm cseh és szlovák országrész mellett.

A cseh-szlovák belügyminisztérium hamarosan, október 25-én betiltotta Csehszlovákia Kommunista Pártja, a CSKP kárpátaljai működését. Az intézkedés hatására 1939-ig a csaknem négyezer kommunista párttag döntő többsége emigrált, vagy átszökött a Szovjetunióba. A területen maradt baloldali érzületű férfilakosság egy részét besorozták a Magyar Királyi Honvédségbe, akiknek döntő többsége 1941 nyarától árulóvá vált a keleti fronton, mert megadta magát a Vörös Hadseregnek.

Közben az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel ugyanis Kárpátalja déli magyarlakta övezete (az Ungi sík nagyobb része, a Beregi Tiszahát és az Ugocsai sík) újraegyesült Magyarországgal, amelyet akkor a Felvidék legkeletibb részének tekintettek. A döntőbírói határozat értelmében Cseh-Szlovákiától visszacsatolták Magyarországhoz a déli, kb. 650 km hosszú magyarlakta sávot a csallóközi Somorja községtől az ugocsai Feketeardó faluig. Területe 11 927 km², lakossága a másfél hónappal későbbi, 1938. december 15-i összeírás szerint 1 041 101 fő: e népesség döntő része, 83,7%

magyar, 12,9% szlovák és rutén 2,0% volt. Az első bécsi döntés dél-kárpátjai vonatkozásai: a történelmi Ung vármegye déli, Bereg nyugati-dél-nyugati és Ugocsa megye északnyugati részéből összesen 1896 km² terület tért haza 207 059 fővel, túlnyomóan magyarajkú lakossal. Ugyancsak visszacsatolták a hajdani Szatmár vármegyéhez tartozott színmagyar Nagypalád helységet is, 32,4 km² területtel, 1525 lakossal.

Ezt követően 1938. végétől, Kárpátjának vagy Rutétföldnek/Ruszin-földnek csak a rutén/ruszinlakta hegyvidéket tekintették. Az első bécsi döntéssel kijelölt új magyar–cseh-szlovák államhatárral – ahogyan akkor nevezték: demarkációs vonal –, Kárpátalja hegyvidéki részén, 1938. október 26-án hatalomra került ukrán irányzatú, Volosin Ágoston (1874–1945) vezette kormány Podkarpatszka Rusz elnevezését megváltoztatta, helyette a Карпатська Україна, azaz Kárpáti Ukrajina nevet vezette be. E területen 1939 februárjában népszámlálást tartottak: kiterjedése 11 094 km², lakossága 552 124 fő. Közülük ukrán 413 481 (75,9%), zsidó 65 828 (12,1%), magyar 25 894 (4,8%), cseh és szlovák 17 495 (3,2%), román 13 268 (2,4%), német 8715 (1,6%) nemzetiségű volt.

Néhány hét múlva, 1939. március 15–17. között a Magyar Kir. Honvédség három napig tartó hadműveletével Kárpátalja – ez idáig Kárpáti Ukrajina – hegyvidéki része is újraegyesült Magyarországgal. Ezzel a Kárpátok gerincén, kb. 150 km hosszan helyreállt a történelmi magyar–lengyel államhatár, azaz Magyarország ezeréves északkeleti mezsgyéjének egy szakasza. Ez az állapot azonban mindössze csak fél évig tartott, mert 1939. szeptember első napján a német birodalom csapatai akadálytalanul rohanták le Lengyelország nyugati részét. Mindehhez az egy héttel korábban, augusztus 23-án Moszkvában aláírt Ribbentrop–Molotov-paktum adott lehetőséget. Miképpen a Szovjetunióknak is, amely Lengyelország keleti felét foglalhatta el. A Vörös Hadsereg szeptember 17-én lépte át a lengyel határt, ennek következtében másnap, 18-án éjszaka megkezdődött a lengyel polgári személyek Magyarországra való beszívárgása az uzsoki vasútvonalon, majd Volóc, Kőrösmező helységekbe is. A magyar kormány hozzájárult a menekültek befogadásához. Szeptember 19-én, Ungváron báró Perényi Zsigmond (1870–1946) kárpátaljai kormányzói biztos elnökletével értekezletet tartottak a lengyel menekültek ellátásáról és továbbszállításáról. A szovjet csapatok szeptember 27-én délután a Vereckei-hágónál, este a Tár-hágónál, 28-án este az Uzsoki-hágónál érték el a magyar határt. Ezt követően Magyarország csaknem két évig határos lett a Szovjetunióval.

A Kárpátalján élő baloldali meggyőződésű személyek és a pravoszlávok nagy része örömmel fogadta a felvonuló szovjet katonaságot. Mindez ékes bizonyítéka volt az erősödő kommunista propagandának, amely ekkor azt hangoztatta: a Szovjetunió elcsatolja majd a területet. A Moszkvából irányított hangulatkeltés 1939 őszén egyre gyakrabban érzékelhetővé vált Kárpátalján. Hatására, de már ezt megelőzően is, a CSKP kárpátaljai tevékenységének a betiltása után, 1938. október végétől 1941 júniusáig több mint 20 ezer baloldali meggyőződésű ruszin, ukrán, zsidó és köztük kis számban magyar nemzetiségű személy, elsősorban a fiatal korosztályokhoz tartozók, megtevesztett diákok szöktek át a Szovjetunióba a jobb élet reményében. Másik fő céljuk a katonai szolgálat elkerülése volt. A szovjet határőrség, illetve az NKVD azonban valamennyiüket elfogta, és határsértés, illetve kémkedés vádjával büntetőtáborokba hurcolta. A borzalmakat csak kevesen élték túl.

A tömegessé vált illegális határátlépések miatt a magyar kormányzat a leg súlyosabb veszélyként ítélte meg a kárpátaljai szovjetbarát hangulatkeltést, amely átszökésekre buzdítva, a terület lakosságának a számát is csökkentette. A kárpátaljai kommunista szervezkedés másik formája a kémkedés volt, amelyet katonai felderítő és más illegális csoportok végeztek. Tagjaik helyi illetőségű személyek voltak, akik önkéntesként segítették a szovjet határőrség adatgyűjtését a magyar honvédségről és a Kárpátokban épülő erődrendszeréről, az Árpád-vonatról. Az utóbbi első szakasza 1940 nyár elejére már elkészült a Vereckei-hágónál, Volóc község közelében, amelyet a magyar határvédelem alakulatok birtokba is vettek. A kommunista kémkedő csoportok a Nagybereznai, a Volóci, az Ökörmezői, a Huszti, a Técsői és Rahói járásban tevékenykedtek azzal a feladattal, hogy szerezzék meg Magyarországot, benne Kárpátalja részletes vasúti térképét, a vonatok menetrendjét, gyűjtsenek adatokat az államhatár felé tartó magyar katonai alakulatokról, jussanak hozzá különféle okmány-úrlapokhoz, sőt honvédtiszti- és csendőr egyenruhákhoz.

Közben, 1940 elején a magyar hatóságok számos intézkedést hoztak a titokban működő kommunista szervezkedés felszámolására. A mozgalom lázító tartalmú röpcédulákkal arra bízta a lakosságot, hogy fogjanak fegyvert a magyar államhatalom ellen, mert rövidesen új hazájuk a lesz, a Szovjetunió. Az ügyészség összesen 395 személy, „Anufré György és társai” ellen emelt vádat „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló büntett és egyéb bűncselekmények miatt”, s a többségükkel szemben néhány évi letöltendő börtönbüntetést indítványozott. A Kassán lezajlott törvényszéki eljárások hatására 1941 nyarától – miután június 22-én a német

hadsereg megtámadta a Szovjetuniót, s a Vörös Hadsereg visszavonult az ezeréves határról, majd a Kárpátok keleti oldaláról is kiszorult – a szovjetbarát, illetve a kommunista hírverés 1943-ig egyre csökkent.

Közben, 1942. január 4-éről 5-ére virradó éjjel egy Kárpátalja légterébe szállt szovjet repülőgépen, Kőrösmező környékén ledobták az első szovjet partizáncsoportot, a kőrösmezői születésű Borkanyuk Elek (Oleksza, 1901–1942) vezetésével, akit a szovjetunióbeli Gilicsinben képeztek ki. A hat főből álló osztag bevetése teljes kudarccal végződött annak ellenére, hogy jelentős fegyverkészlettel hoztak magukkal: 60 kg robbanóanyagot, 50 kézigránátot, 10 darab előre elkészített pokolgépet, fejenként egy-egy pisztolyt, illetve géppisztolyt, valamint 12 ezer pengő (ez akkoriban hatalmas összegnek számított) és 500 dollár készpénzt. A magyar csendőrség azonban a nyomukra bukkant, és felszámolta az egységet.

Egyedül Borkanyuk Elek menekült meg, aki csaknem egy hónapig a Kőrösmezőn élő sógornője lakásában húzódott meg. A magyar hatóságok itt fogták el. Több mint négy hónapig tartó (!) alapos nyomozás, majd vádemelés után a magyar törvényszék kötélt halálra ítélte a partizánosztag vezetőjét. A bíróság az ítéletét teljes joggal alapozta, hogy Borkanyuk megsértette az 1930. évi. III. törvény 95. paragrafusának 2. pontját, ugyanis egyenruháját a bujkálása során levetette, és ez által magát, mint katonát felismerhetetlenné tette. Ebből következően nem vonatkoznak rá a hadviselés szabályait rögzítő, nemzetközi érvényű hágai és genfi egyezmények. A törvényszék az előbbieket figyelembe véve, Borkanyukot polgári személynek tekintette, és törvényesen járt el ellenséges hadicselekményei mérlegelésében, és szabta ki a legsúlyosabb büntetést.

Itt fontos megjegyeznünk, hogy a második világháború idején az említett hágai, illetve genfi egyezményekben az ún. gerillákra (partizánokra), illetve tevékenységükre nem alkottak szabályokat, tehát nem minősültek hadviselő félnek. Ez utóbbinak ugyanis szigorú követelményei voltak: egységes egyenruha rangjelzéssel, nyílt fegyverviselés, alakulatba szervezés, parancsnoki vezetés, stb. Ráadásul a Kárpátalján bevetett partizánok jelentős része nem magyar, hanem szovjet, azaz idegen állampolgár volt, és ellenséges, Magyarországgal háborúban álló országból érkezett. Tehát azzal, hogy a magyar hatóságok bírósági eljárást követően – ha igazolódott a bűnösségük – halálra ítélték és kivégezték a partizánokat, nem sértették meg a hadviselés nemzetközi szabályait, a hatályos hágai és a genfi konvenciókat! A magyar nemzetiségű gerillák viszont idegen, ellenséges állam szolgálatában elkövették a hazaárulás büntetettét.

Borkanyuk osztaga után szovjet repülőgépekről újabb és újabb partizánegységeket dobtak le ejtőernyőkkel Kárpátalja területére. Megjelenésük első sorban azt jelentette, hogy a magyar–ruszin/rutén kétnyelvű közigazgatású Kárpátaljai Kormányzói Biztosság hegyes-erdős tájai harci cselekmények színterévé váltak és a magyar kormánynak különleges, de jogos, a gyakran háborús helyzethez, körülményekhez hasonló intézkedéseket kellett hoznia.

Az első ledobott gerillaosztag teljes kudarca, majd Borkanyuk lelepleződése feltehetően hozzájárulhatott ahhoz, hogy a szovjet hadvezetés át szervezte a partizánok katonai kiképzését, illetve felkészítését a különféle felforgató, az államrendet meggyengítő cselekményekre, vasúti pályák, hírközlő és más eszközök megrongálására. Ezt a célt szolgálta a Szovjetunióban 1942. május 30-án megalakított új szerv, a Partizánmozgalom Központi Törzse, amelynek fő feladata az ellenség hátországában bevetésre kerülő partizánosztagok szakszerű harcászati kiképzése volt. A gerillák ezen kívül igen alapos ideológiai és politikai oktatásban is részesültek.

Az 1943-ban Kárpátalján zajlott partizántevékenységet más tényezők is jelentős mértékben befolyásolták. Bár a területet 1938–1939 fordulóján jogosan újra birtokába vevő Magyarország minden tőle telhetőt megtett a vidék gazdasági- és szociális felemeléséért, nem tudta hathatósan és végérvényesen felszámolni a kárpátaljai ruszinajkú lakosság legnagyobb gondját, a szegénységet. Miközben az elért eredmények cáfolhatatlanok voltak. A magyar kormányzat újraindította a négy évtizeddel korábbi, borostyánkői Egán Ede (1851–1901) földművelésügyi miniszteri megbízott által vezetett hegyvidék akciót. Elsősorban közmunkák, illetve más munkaalkalmak teremtésével, a közlekedés, az úthálózat, az árvízvédelem fejlesztésével, az erdő-, a havasi- és rétgazdálkodásban, az állattenyésztés, a mezőgazdasági termelés, a gyümölcsstermesztés és számos házipari szövetkezet (kosárfonó, szőnyegkészítő stb.) az állam pénzügyi támogatásával, s más módon sok ezer ruszin családnak nyújtottak rendszeres kereseti lehetőséget. A hegyvidéki terület egészségügyi ellátását is javították, a téli hónapokban kedvezményes árakkal különféle élelmiszer-, illetve tűzifa-akciókat szerveztek.

Az 1941–1942-ben háborús kényszerpályájára került országban a hatalmas hadikiadások és a fokozódó általános nehézségek miatt – miként más vidékeken is – nem jutott elegendő pénzeszköz a kárpátaljai bajok orvoslására. Ezt a helyzetet használták ki a helyi, titokban szervezkedő kommunisták, és természetesen a szovjet repülőgépekről ejtőernyőkkel leereszkedett partizánosztagok. Felforgató, izgató hangulatkeltésükkel a sztálini rend-

szer magasabbrendűségét, a szovjet nép jólétét, boldogságát hirdették, és „ígérték kiutat” a helyi szlávajkú lakosság számára. Egy részük fogékony volt a kommunista eszmékre, amelyeket elsősorban az 1943-tól bevetett szovjet partizánosztatok is terjesztettek a hegyvidéki területeken.

A közvetkező évben, 1944-ben a gerillákat kiképző táborokban (Krasznogorszk, Kijev) az orosz és ukránajkú alakulatok mellett, magyar partizáncsoportok szervezését is megkezdték, hogy növeljék a kárpátaljai bevetések hatékonyságát. A szükséges emberállományt a magyar hadseregből átállt vagy hadifogságba került katonákból toborozták. A kiválogatásnál fontos szempont volt a kommunista eszmékhez való kötődés, az osztagok vezetőinél viszont kötelező volt a párttagság, illetve -hűség. Egyes csoporttagok – mint később kiderült – nem sajtátították el jól az ejtőernyős ugrás fortélyait, és emiatt többen halálos balesetet szenvedtek.

Az első magyar származású parancsnok, a Krassó-Szörény vármegyei Herkulesfürdőn született Pataki Ferenc (1892–1944) vezette azt a szovjet ejtőernyős alakulatot, amely 1943. augusztus 7-én ért földet Huszt környékén. A csoportnak nemcsak magyar, hanem más nemzetiségű tagjai is voltak. A robbantások, fegyveres rajtaütések mellett erőteljes politikai bujtotgatást fejtettek ki, amellyel jó néhány helyi lakos támogatását sikerült megszerezniük. Az osztag létszáma emiatt gyorsan növekedett, és csakhamar elérte a száztíz főt. Pataki októberben Budapestre utazott, és onnan irányította tovább csapatát. A magyar kémelhárítás eközben sikeresen beépült partizánosztagába, és 1944. február 28-án, Huszton rajtaütött. A törvényszéki tárgyalás során az elfogott gerillák közül tíz főre halálra ítélték, kétszáz főre hosszabb-rövidebb fegyházbüntetést szabtak ki. Röviddel ezután, márciusban Pataki Ferencet is letartóztatták. Ungváron a hadbíróóság augusztus 30-án halálra ítélte. Később Sopronba szállították, ahol az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel után kivégezték.

A kárpátaljai partizánmozgalom 1944 nyaratól vált egyre hatékonyabbá, amikor a Vörös Hadsereg Galíciában elérte a Kárpátok keleti előterét, ahol azonban nem várt kemény ellenállás akasztotta meg támadását. Itt húzódott ugyanis a Kárpátok hegyvonulatán kiépített hármask magyar védővonal első eleme, a Hunyadi-állás. A már említett Árpád-vonal erődrendszerrel zárta le a hegygerinctől nyugatra a hágókon, illetve a patak- és folyó völgyekben futó utakat, illetve vasúti pályákat. A második megerősített szakaszt, a Szent László-állást az ezeréves határon, főként első világháborús lövész-árkok felhasználásával, illetve a hágókon emelt műszaki aka-

dályokkal építette ki a magyar hadvezetés. A több mint 200 km hosszú Hunyadi-állást, 1944. július 23-án érte el az I. ukrán front balszárnya, amelynek támadását a magyar VI. hadtest szívós védekezéssel visszaverte. A szovjet hadvezetés ezért leállította a hadműveleteket, és augusztus 5-én létrehozta a 4. ukrán frontot. Azonban ennek ereje sem volt elegendő a Kárpátokban kiépített hármás magyar védelmi rendszer leküzdéséhez, ezért Jászvásár–Kisinyov irányába indított támadást Románia ellen.

A szovjet vezérkar ezért arra utasította a Kárpátalján működő partizánosztásokat, hogy erőteljes fegyveres akciókkal, a vasútvonalak, hírközlési eszközök megrongálásával folyamatosan zavarják meg a sikeresen védekező magyar 1. hadsereg utánpótlását. Emellett az osztagok politikai biztosai a lakosság körében fejtsenek ki igen alapos propagandamunkát, amelynek fő célja a magyar hatóságok elleni lázítás szítása legyen.

Kárpátaljára 1944 nyarán újabb kommunista partizáncsoportokat vetett be a szovjet hadvezetés. Június 21-én Thanko alezredes vezetésével ismét szovjet ejtőernyős egységet dobtak le az Ungvártól északi irányban elhelyezkedő Rónahavas hegységbe. Sorsuk azonban hamarosan kilátástalanná vált, mert három napig tartó harcot kellett vívniuk a magyar csendőrökkel. Csak azután szilárdult meg a helyzetük, amikor június 25-én Blindjuk, majd 27-én Szopilkov partizánparancsnokok osztagaiból személyi erősítést kaptak. Eközben a Thanko alezredes által vezetett osztag is gyarapodott, a létszáma rövid időn belül 900 főre emelkedett. Ennek oka, hogy széles körű politikai hangulatkeltést és ideológiai meggyőző tevékenységet fejtettek ki a szlávajkú lakosság körében. Az sem lebecsülendő tény, hogy a titkos bevetésekhez szükséges fegyvereket és eszközöket a Partizánmozgalom Ukrán Törzsétől repülőgép-szállítmányokkal folyamatosan megkapták. Megjegyezzük, hogy Thanko partizáncsapata is túlnyomó többségében orosz és ukrán nemzetiségű, szovjet állampolgárokból állt, alig akadtak közöttük magyar származásúak.

A szovjet hadvezetés Munkács körzetében is bevetett partizánosztásokat. E területre augusztus 8-án, egy négyötöd részben egykori magyar honvédekből „toborzott” 14 tagú ejtőernyős csapat ereszkedett le szovjet repülőgépekről. Parancsnokuk a kárpátaljai születésű Uszta Gyula (1914–1995) volt, akinek a politikai helyettese a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Újszász nagyközségben született Horváth Sándor (a mozgalmi neve: Hamburger Sándor) volt. „Vezérkarának” három tagja: az előbbi Horváth Sándor, I. Sz. Priscsepa, és az utóbbi politikai biztos, Kaznacsajev. (Az utólagos személy nevét Uszta Gyula, a visszaemlékezésében helytelenül

Kaznacsejvnek említi.) A Munkács körzetében leereszkedett ellenséges csapatot azonban az egyik ott állomásozó német katonai alakulat felfedezte, ezért sietve átvonultak az ezer méter körüli magasságú Mártonka-kő, illetve Buzsora hegycsúcsok közelébe.

Az osztag vezére, Uszta Gyula a két világháború között juhászbojtárként, aztán kubikusként, végül erdőkitermelőként dolgozott. Erdészeti szakiskolát végzett, majd 1940-ben erdész szakvizsgát tett. A következő évtől frontszolgálatot teljesített a Magyar Kir. Honvédségben, 1943 januárjában a Donkanyarban vívott harcoknál esett szovjet hadifogságba. Már 1939 előtt rokonszenvet érzett a kommunista eszmék és a Szovjetunió iránt. A Moszkvába emigrált Kommunisták Magyarországi Pártja vezetősége megbízottainak a közreműködésével őt is kiválogatták partizánharcosnak. Krasznogorszkban elvégezte az antifasiszta iskolát, 1944-ben felvették a kommunista pártba is. Az előbbi év első négy hónapjában A. F. Fjodorov tábornok partizánhadseeregében harcolt Ukrajnában, majd ez után vetették be Kárpátalján.

Az Uszta-csoport – mely felvette a Rákóczi-partizánosztag nevet – a ledobása napjától, augusztus 8-ától szeptember elejéig tulajdonképpen tétlenkedett. Ennek oka, hogy vitába keveredtek a kijevei parancsnoksággal a magyar pártvezér, Rákosi Mátyás (1892–1971) megvalósíthatatlan hadászati elvárásai miatt. Rákosi ugyanis egy alkalommal azt követelte az Uszta-csoporttól, hogy Munkácsról gyalogmenetben vonuljon Debrecenbe (!) „partizántevékenység kifejtése céljából, de fegyver nélkül”.

Ez idő alatt az Uszta Gyula vezette osztag a kárpátaljai lakosság körében titkos politikai hangulatkeltést, hathatós ideológiai munkát indított és röplapokat terjesztett. Fő céljuk, hogy a lakosság köréből minél több egyént bevonjanak a mozgalmukba, és felhasználják őket Kárpátalján állomásozó magyar és német katonai alakulatok elleni harcukban. Nem volt véletlen, hogy a csoportból 16 fő agitátorként tevékenykedett.

Egy újabb 22 tagú osztag I. Sz. Priscsepa vezetésével augusztus 25-én indult Kárpátaljára két amerikai gyártmányú, Douglas-típusú repülőgéppel, amelyek Uszta Gyula csapatának a második felét is szállították. Az egyik gép azonban a cél előtt lezuhant és elégett. A Priscsepa-osztagból csak kilenc harcképes ember maradt, akik csatlakoztak Uszta egységéhez, amely akkor már 94 fős volt, ami később 168-ra növekedett.

Miután a kijevei parancsnokságtól repülőgépeken megkapták a szabotázsakciókhoz szükséges robbanóanyagot (TNT), szeptember közepétől számos ártatlan halálos áldozatot is követelő út- és vasútrobbantásokat hajtottak vég-

re. A Tiszaújlak és Beregszász közötti egy nyolc méter hosszú hidat röptettek a levegőbe, amikor megsemmisült az áthaladó mozdony és harminc vasúti kocsis. Gépkocsikon ütöttek rajta, aknákat telepítettek. Az Uszta-csoport időnként büntető alakulatként is tevékenykedett. Ugyancsak szeptemberben, például a Szolyva és Kereke között félúton elhelyezkedő Zajgó (Duszino) községben éjszaka rátörtek a magyar jegyző lakására, ahonnan a férfit kivonszolták, és föbe lőtték saját udvarán. Mint írtuk, a magyar hatóságok az elfogott partizánok bűnösségének megállapításakor törvényes ügyészségi, majd törvényszéki eljárást folytattak le, miközben az öntörvényű partizánosztatok terrorista módszereket alkalmaztak.

Az Uszta-csoport 1944. október 26-án beszüntette működését. A Vörös Hadsereg egyik alakulatába tagolták, azonban mint külön egységet, hamarosan, november 4-én felszámolták. Ezt követően Uszta Gyula – a helyiek emlékezete szerint november első felében – megjelent Dercenben, összehívta a falu népét és nagy beszédet kerekített. Lényege a következő volt: „A dicsőséges Vörös Hadsereg felszabadította Kárpátalját, amelynek népe mindenütt örömmel fogadta őket. Senkinek nem lesz bántódása, mindenki kezdje el a munkát, dolgozzon az eljövendő szocializmus felvirágoztatásán.” A derceniek hittek, mert hinni akartak Uszta Gyulának, pedig az NKVD és a SZMERS már októberben, Kárpátalja szovjet katonai megszállásával egy időben megkezdett tisztogató akcióinak a híre hozzájuk is eljutott. Néhány nap múlva a kisbíró Dercenben is kidobolta a háromnapos munkára való felszólítást. Az akkor 2017 lakosú faluból 402 férfit hurcoltak el, közülük 72-en elpusztultak a szovjet kényszermunkatáborokban. A partizánvezér egyszerűen hazudott felnevelő népének a várható jobb életéről.

A kárpátaljai Nagyúton született, majd a közeli Dercenben nevelkedett, hazáját eláruló Uszta Gyula, a kommunista rendszertől bőségesen megkapta jutalmát. A világháború végén, 1945-ben Magyarországra települt. Ekkortól 1947-ig a Magyar Kommunista Párt politikai munkatársa, 1947–1948-ban Zemplén vármegye főispánja. Az utóbbi évben átkerült a Magyar Néphadsereg állományába, ahol 1950-től vezérőrnagy rangban magasabb katonai egységek parancsnoka volt 1954-ig. Közben 1949 és 1985 között megszakítás nélkül, különböző választókerületekben országgyűlési képviselő, az államhatalom 1949-ben létrehozott egykori legfelsőbb szervének, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja (1953–1985).

Uszta Gyula 1954-től és 1956-ig vezérkari tiszti iskolát végzett a Szovjetunióban, az utóbbi évtől, október 4. és november 4. között honvédelmi

miniszterhelyettes. A forradalom, majd a szabadságharc kitörésekor azonban tanulmányai miatt Moszkvában tartózkodott, október 29-én jött vissza Budapestre. A szovjet csapatok november 4-én megindult támadásakor Janza Károly (1914–2001) miniszterrel együtt, a fegyveres ellenállást megtiltó parancsot adott ki a magyar alakulatoknak. Ezt követően Uszta Gyula Szolnokra, a Kádár János (1912–1989) vezette kormányhoz távozott, ahol megbízták az új Honvéd Karhatalom felállításával. A szovjet csapatok által megszállt Budapesten 1956 novemberében megszervezte az egyenruha híján viselt szovjet mintájú, meleg vattakabátjukról pufajkásoknak nevezett fővárosi karhatalmi egységeket, amelyek a Kádár-kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt, az MSZMP saját fegyveres erejeként működtek. November végétől az ország számos pontján a karhatalmisták – köztük számos volt partizán – teljhatalmú különítményként a fegyvertelen tüntetőkre leadott sortűzekkel, kíméletlen leszámolásokkal vetettek véget a magyar forradalom utolsó megmozdulásainak, utóvédharcainak.

Decembertől már altábornagyi rangban, Uszta Gyula 1962-ig volt a honvédelmi miniszter első helyettese. A Néphadseregi Katonatanács elnökeként a megtorlás egyik irányítója, tevékeny részese volt. Közben az MSZMP Központi Bizottságának tagja 1966 decemberéig. A Magyar Honvédelmi Sportszövetség elnöke (1962–1967), a szervezet újjáalakítását követően a Magyar Honvédelmi Szövetség, az MHSZ főtitkára (1967–1969). A Magyar Partizánszövetség főtitkára (1969–1982). Ezt követően a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének alelnöke (1982–1989). Élete végéig Moszkvához hűséges, keményvonalas kommunista politikus maradt.

Uszta Gyula a rendszerváltás kezdetén jelentette meg visszaemlékezését, *A jót akarni kell!* címmel. Természetesen „harag és részrehajlás nélkül”.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL.) II. 1452. A Magyar kir. budapesti I. honvéd hadtest iratanyaga. 1. doboz.
- HL. VII. Szu/49. Ismeretlen szerzőtől származó adatgyűjtés a Szovjetunió területén harcolt magyar partizánokról.
- HL. VII. 106. Beszámoló az Uszta, valamint az egyesített Uszta–Priscsepa csoport 1944. augusztus 8-tól október 20-ig terjedő harci és pártpolitikai tevékenységéről.
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) beregszászi fiókja. Fond 92., opisz. 1. – Az ungvári magyar királyi VIII. honvédhadtest kémelhárító osztályának iratai. Információk a kárpátaljai politikai helyzetről.

– A bécsi döntés alapján visszacsatolt terület lakosságának megoszlása anyanyelv szerint / az 1938. december 15-i népszámlálás alapján. / Bp. [1939.] Lelőhely: Országgyűlési Könyvtár, B 10 / 2037. szám. Sokszorosított kézirat.

– THIRRING Lajos: A népesség a Felvidék visszacsatolt részén. In. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939. 5. szám.

*

– BERKI Mihály: Pufajkások. Budapest, 1993.

– BOTLIK József. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945. Nyíregyháza. 2005.

– BOTLIK József: Radarállomás a szétdőlt temető helyén. In. *Szivárvány* (Chicago, Illinois szöv. állam, USA). X. évf. 31. szám. 1990. június.

– Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Közread. Dupka György. Ungvár–Budapest, 1993.

– GAZSI József: Az ejtőernyős partizáncsapatok harcai. In. Magyarország felszabadítása. Szerk. Száva Péter. Budapest, 1975.

– HRANCSAK, Ivan: Oleksza Olekszijovics Borkanyuk. Uzshorod, 1975.

– KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban. Budapest, 1997.

– KOROM Mihály: A magyarországi partizánmozgalom a második világháború idején. In. Fegyverrel a fasizmus ellen. Szerk. Gazi József, Pintér István. Budapest, 1968.

– *Нариси історії Закарпаття. Том II. (1918-1945) (Kárpátontúl vázlatos története.)* Редакційна колегія: І. Гранчак відповідальний редактор. Ужгородський Державний Університет Інститут Карпатознавства, Закарпатська Обласна Організація Товариства Охорони Пам'яток Історії та Культури. Ужгород, 1995.

– ПУШКАШ, А.И.: Венгрия в годы второй мировой войны. Издательства Академия наук СССР. Москва, 1966.

– ШЕВЧЕНКО, Ф.Т.: Участие венгров и румын в партизанском движении на Украине в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. [In.] *Новая и Новейшая История*, 1961. № 5.

– SZABÓ József János: Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban. Budapest, 2002.

– SZIRKO, Nikolaj J.: A Pataki Ferenc partizáncsoport tevékenysége. (Visszaemlékezés.) In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1969. 2. szám.

– USZTA Gyula: A jót akarni kell! Visszaemlékezés. Budapest, 1989.

– VEGESH, Mykola: Kárpáti Ukrajna belpolitikai helyzete, 1938–1939. In. Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest, 2004.

– ZINNER Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, 2001.